

DEEPFEYK TEXNALOGIYALARIGA QARSHI FAKTCHEKING INSTRUMENTLARINING SAMARADORLIGI

O‘zDJTU, Xalqaro jurnalistika yo‘nalishi

talabasi Otabek Usmonov

otashmuzaffarzoda@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada deepfeyk va uning tarqalish usullari, deepfeyklarning axborot tarqatish sohasidagi ta’siri, undan himoyalalanish hamda fektcheking usullari orqali ularni aniqlash va samaradorligi xususida so‘z boradi. Shuningdek, maqolada bir qator xorijiy va mahalliy olimlarning fikrlari umumlashtirilib, eng ilg‘or usullar misol tariqasida ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Deepfeyk, media, axborot, mediasavosxonlik, faktcheking, sun‘iy intellekt, internet.

Abstract: This article talks about deepfake and its spreading methods, the impact of deepfakes in the field of information distribution, protection against it, and their detection and effectiveness through fact-checking methods. Also, the article summarizes the opinions of a number of foreign and domestic scientists and shows the most advanced methods as examples.

Key words: Deepfake, media, information, media literacy, fact-checking, artificial intelligence, internet.

Аннотация: В данной статье рассказывается о дипфейках и методах его распространения, влиянии дипфейков на сферу распространения информации, защите от них, а также об их обнаружении и эффективности с помощью методов проверки фактов. Также в статье обобщены мнения ряда зарубежных и отечественных ученых и показаны на примерах наиболее передовые методы.

Ключевые слова: Deepfake, СМИ, информация, медиаграмотность, проверка фактов, искусственный интеллект, интернет.

KIRISH

Bugungi texnologiyalar asrida hayotni gadjetlar va zamonaviy texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Ko‘chada, jamoat transportlari va umuman olganda kundalik hayotimizda ushbu texnologiyalardan faol tarzda foydalanamiz. So‘ngi paytlarda axborot oqimining asosiy qismi ijtimoiy tarmoq orqali, gadjetlar yordamida

foydalanuvchilarga yetkazilmoqda. Shu o‘rinda, ushbu texnologiyalarning axborot berish va tarqatishda xizmati beqiyosligini ta’kidlab o‘tish joiz. Ammo, axborotdan noto‘g‘ri maqsadlarda, xususan, tovlamachilik, firibgarlik, shaxsiy ma’lumotlarga egalik qilish va axborot xurujlarini keltirib chiqarish maqsadida foydalanilayotgani ham hech birimizga sir emas. Axborotga egalik qilish va uni tarqatishga bo‘lgan talabning oshib borishi, axborot tarqatish sohasidagi ayrim farazlarni yo‘qqa chiqargan bo‘lsa, boshqa tomondan axborot tarqatish va unga egalik qilish alohida e’tiborga zarurligini isbotlab berdi.

“Bugungi kunda dunyoning taqdiri yadro jomadonidagi tugmachani emas, mikrofon tugmachasini bosish bilan hal etiladigan bo‘lib qoldi”, - deb yozadi jurnalist Faxriddin Nizom o‘zining “Yangilanish an’anasi” nomli asarida. Darhaqiqat! Harbiy poligonlar mafkuraviy poligonlarga o‘z o‘rnini bo‘shatib berayotgan ushbu davrda dunyo mamlakatlari umuminsoniy va milliy manfaatlar sintezlashgan strategiya asosida xalqaro maydonlarda harakatlana boshladi. Ogohlik, axborotga egalik qilish yoki uni boshqarish har qanday harbiy tadbirga qaraganda muhimroq ahamiyat kasb etadigan bo‘lib qoldi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Axborot tarqatish sohasida zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishi sohada yangi terminlar va bir qator muammolarni yuzaga keltirdi. Xususan, yolg‘on xabarning ko‘payib ketishi, ko‘chirmakashlik, tasdiqlanganmagan faktlarni keltirish va etika qoidalarning qo‘pol ravishda buzilishi shular jumlasidandir. Feyk axborotlarning tarqalish tendensiyasi tobora kengayib borayotgan bir pallada, sohaga “deepfeyk” tushunchasi kirib keldi. Deepfeyk so‘zi ikkita so‘zning qo‘shilmasidan tashkil topgan bo‘lib, “chuqur o‘rganish” va “yolg‘on” ma’nolarini bildiradi. Ya’ni zamonaviy texnologiya yordamida obyektlarni tahlil qilgan holda ular xususida yolg‘on tasvir, audio va videomateriallar tayyorlash hisoblanadi.

Yuridik fanlar doktori, dotsent, Moskva davlat yuridik universitetining axborot huquqi va raqamli texnologiyalar kafedrasi professori, Dobrobaba Marina Borisovna deepfeyk va uning oldini olish texnologiyalari xususida yozgan maqolasida deepfeyk bu inson huquq va erkinliklariga nisbatan eng katta tahdid deb, ta’kidlaydi [1]. Muallid o‘z maqolasida ushbu texnologiyaga qarshi kurashda, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va sun’iy intellekt imkooniyatlarini ishga solgan holda deepfeyklarni aniqlaydigan platforma va saytlar yaratilishi zarurligini ta’kidlaydi.

Deepfeyk texnologiyasining paydo bo'lish davri 2014-yil, Stenford universiteti talabasi Y.Gudfello allaqachon to'plangan ma'lumotlar bazasidan foydalangan holda yangi materiallarni (matn yoki audio) olish uchun dasturiy usulni ishlab chiqqanida boshlangan[2]. Ammo ushbu texnologiyadan keng qamrovda foydalanishning ommalashishiga uch yildan ziyodroq vaqt ketdi. Bugunga kelib esa, tarmoqdagi deepfeyklar sonini hisoblashning imkoni mavjud emas.

Darhaqiqat so'ngi paytlarda tarmoqda, bir qator siyosiy shaxslar, davlat rahbarlari va mashhur insonlarning turli xil chiqishlari, reklama va tijoriy maqsadlarda tavsiya berishi aks etgan videolarga ko'p bora duch kelyapmiz. Bu deepfeyk texnologiyasi asosida yaratilgan videolarning namunasi bo'lib, ular aholi ishonchini suiiste'mol qilish, firibgarlik va tovlamachilik harakatlarini amalga oshirish uchun yaratilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Deepfeyk texnologiyasidan foydalangan holda mamlakatning siyosiy ahamiyatga ega vakillari va mashhur insonlarni obro'sizlantirish uchun yaratilgan videolar omma e'tiboriga havola qilinadi. Misol tariqasida, 2019 yilning bahorida ijtimoiy tarmoqda, AQSh Kongressi Vakillar palatasi spikeri Nensi Pelosi ishtirokidagi deepfake videosi e'lon qilindi. Mazkur video muallifi sun'iy intellekt yordamida Pelosining nutqini soxtalashtirib, kontekstni o'zgartirdi va videoni tomosha qilgan foydalanuvchilarni siyosatchi mast deb, o'ylashga undadi. Vaziyat shov-shuvli janjalga aylandi va bir qancha vaqt o'tgach, Pelosining nutqi sun'iy intellekt tomonidan yaratilgani isbotlandi [3].

Sun'iy intellekt texnologiyalarining tobora rivojlanib borishi, deepfeyklarning yanada kengroq yaratilishiga va tarqalishiga zamin yaratib bermoqda. Deepfeyk texnologiyasi imkoniyatlaridan foydalangan holda video va audio materiallarning yaratilishi bir nechta asosiy maqsadni o'z ichiga oladi:

1. Siyosiy maydonda mojarolar keltirib chiqarish. Bunda davlat rahbarlari va siyosiy vakillarning suratlaridan foydalanib, soxta materiallar yaratiladi;
2. Tovlamachilik. Mashhurlarning yuzi va ovozidan foydalanib, insonlarning ishonchni suiiste'mol qilish;
3. Obro'sizlantirish. Ma'lum doiradagi insonlarga qaratilgan bo'lib, ularni sharmanda qilish uchun foydalaniladi;
4. Pornografik videolar yaratish. Jamiyatda o'z o'rniga ega insonlarning yuz tuzilishidan foydalangan holda videolar yaratish va tarqatish.

Yuqorida sanab o‘tilganardan bugun ovoz va videoni soxtalashtirish holatlari juda ko‘p uchraydi. Gollandiyaning Deeptrace kiberxavfsizlik kompaniyasi hisobotiga ko‘ra, deepfeyke texnologiyasidan foydalangan holda yaratilgan uydirma videolarning 96 foizi ana shunday maqsadlardagi kontentdir[4].

Soxta axborotlarni tahlil qilish, ularni saralash va axborot manabalarini aniqlash ko‘nikmasini rivojlantirish uchun foydalanuvchilarda yuqori darajadagi mediasavodxonlik bo‘lishi talab etiladi. Deepfeyklarni aniqlash va ularga qarshi kurashishda faktchekingning bir qancha samarali usullaridan foydalanish mumkin.

Dastavval, faktcheking so‘zi xususida to‘xtalib, o‘tsak. Faktcheking bu axborotni verifikatsiya qilish jarayonidir. Unda foydalanuvchi axborotni qabul qilish jarayonida faktlarni tekshiradi, shuningdek fikr va dalillar o‘rtasidagi nomuvofiqliklarni aniqlaydi. Faktchekingning dastlabki namunalari AQSHdagi “Associated Press, Angliyaning “Reuters”, hamda Fransiyaning “Havas” agentligida ko‘rish mumkin. Axrorot tarqatish bilan shug‘ullanuvchi ushbu agentliklar aholini axborotlarni ishonchli manbalardan olishga va faktlarni tekshirishga chorlagan [5].

Bugun soxta axborot tarqalishining eng ko‘p qismi ijtimoiy tarmoqda sodir bo‘ladi. Internet axborotni tarqatish va axborot berish uchun eng qulay vositalardan biriga aylandi. Soxta va yolg‘on axborotlarning tarqalishi aksariyat hollarda, internetda faoliyat olib borayotgan havaskor xabarchilarning zimmasiga tushmoqda. The Guardian nashrining yakshanbalik soni, “Observer” muharriri Stefan Pritchardning fikriga ko‘ra, o‘zini hurmat qilgan har qanday nashr, yolg‘on va xato ketgan axborotlarini raddiya berish orqali tuzatadi. Ammo afsuski bugungi kunda axborot tarqalishi internetda amalga oshayotganligi bois bu ish ancha urfdan qolgan. Endilikda mualliflar soxta xabarlarini ham havola berish orqali, mas’uliyatni o‘z zimmasidan olib tashlaydi. Yoxud axborot berish jarayonida manbalarning xabar berishicha, bizga ma’lum qilishicha kabi so‘zlardan foydalanadi [6].

Faktchekingni amalga oshirishning bir qancha samarali usullari mavjud. Axborotning soxta yoki yolg‘on emasligini bilish uchu quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Axborotning asl manbasini qidirib topish.
2. Axborotni tarqatayotgan insoning kimligi va nima sababdan e‘lon qilgani xususida surishtiring!
3. Izohlarni o‘qing. Auditoriyaning fikrini va muallifning ularga bergan javobini tekshiring.

4. Axborotning haqqoniyligini boshqa elektron sayt va nashrlar yoxud kanallar orqali tekshiring.

Shuningdek, quyidagi faktcheking platformalari yordamida xabarlarining soxta emasligini tekshirishingiz va bu xususda ishonch hosil qilishingiz mumkin:[7]

- CRAP test
- Domain Tools
- WHOIS;
- SimularWeb.

Deepfeykalmni aniqlashda e'tibor berish zarur bo'lgan jihatlarni ko'rib chiqamiz:

- Ovozning lablar harakatiga mos kelmasligi. Ba'zan ular bir-biriga to'liq mos kelmaydi va videodagi odam lablarini tovushga nisbatan kechikish bilan qimirlatadi yoki so'zlarni noto'g'ri ifodalaydi.
- G'ayritabiiy ko'rinadigan barcha turdagi hodisalar tasvirlanadi. Bu yerda, boshqa narsalar qatorida, boshning tanaga nisbatan holati, obyektlarga yorug'likning noto'g'ri aks etishini kuzatish mumkin. Terining g'ayritabiiy rangi ham videoning soxta ekanligini ko'rsatadi.
- Audio va videoning sifati. Ularning orasidagi farq chuqur soxtalikni aniqlashga yordam beradi. Odatda soxta videolarda saundtrek sifatsizroq bo'ladi.
- Tasvirning tartibsizligi. Ko'pincha ular tananing va boshning birlashmasida paydo bo'ladi. Mashhur insonning boshi boshqa tanaga "yopishgan" bo'lsa, bo'yin qismida nomuvofiqliklar paydo bo'ladi.
- Video davomida xeshtegni o'zgartirish ba'zida deepfake video namoyish qilinayotganini ham anglatishi mumkin.

Materiallarni deepfake nuqtai nazaridan ko'rib chiqishda o'z his-tuyg'ularingizga tayanishingiz zarur. Ba'zan bizda nimadir "noto'g'ri" degan taassurot paydo bo'ladi. Bu, boshqa narsalar qatori, ekranda tasvirlangan odamning his-tuyg'ulari yuz ifodasi yoki ovoz ohangi bizga mos kelmasa sodir bo'ladi. Bu ham video soxta bo'lishi mumkinligidan dalolat beradi [8].

XULOSA

Bugun texnologiya shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda axborot olish va tarqatishda bir qator qonun va qoidalarga e'tibor berishimiz zarur. Xususan,

axborotlarni tahlil qilishda, uni uzatuvchi manbani izlab topish, tasvir va ovoz o'ratsidagi nomuvofiqliklarni kuzatish va har qanday axborotga nisbatan tanqidiy ruhda qarash lozim. Rahbarlar va mashhur insonlarning turli xil o'yinlarning reklamasi yoxud turli da'vatlariga so'zsiz ishonmasdan, dastavval tekshirib ko'rish lozim.

Axborotga mediasavodxonlik qoidalariga amal qilgan holda munosabatda bo'lish, soxta va tasdiqlanmagan axborotlar tarqalishining oldini oladi. Shuningdek, faktcheking usullaridan foydalangan holda axborotlarni tahlil qilish va tarqatish sizning faoliyatingizning professionalligi va davomiyligini ta'minlaydi. Shunday ekan, har qanday axborotga nisbatan tanqidiy ruhda yondashishimiz va axborot manbalari bilan ishlash ko'nikmasini rivolantirishimiz zarur. Axborot xurujlarini keltirib chiqarmaslik, firibgarlik holatlarining oldini olish va tovlamachilik holatlariga qurbon bo'lmaslik uchun avvalo mediasavodxonlikni oshirish zarur. Faktchekingning zamonaviy instrumentlari deepfeyklarga qarshi kurashishda eng muhim vazifalarni bajarishini unutmang!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/dipfeyk-nevinnaya-tehnologiya-dlya-razvlecheniya-ili-ugroza-sovremennomu-obshchestvu/>
2. Добробаба М. Б. Дипфейки как угроза правам человека // Lex russica. — 2022. — Т. 75. — № 11. — С. 112–119. — DOI: 10.17803/1729-5920.2022.192.11.112-119.
3. <https://uz.healthy-food-near-me.com/deepfakes-what-is-this-technology-and-why-is-it-dangerous/>
4. <https://uz.root-nation.com/ua/articles-ua/tech-ua/ua-deepfake-yak-rozpiznaty/>
5. Распопова С., Богдан Е.Н. Фейковые новости, Информационная мистификация. - МЖАспект Пресс, 2018. -110 с.
6. <https://www.fulfact.com>
7. <https://uz.root-nation.com/ua/articles-ua/tech-ua/ua-deepfake-yak-rozpiznaty/>
8. Распопова С., Богдан Е.Н. Фейковые новости, Информационная мистификация. - МЖАспект Пресс, 2018. -114 с.